

Hasselberg, Ylva, 2021 och 2025. *Vetenskapens karaktär: Eli F. Heckscher. Del 1: Oberoende liv 1879–1924 och Del 2: Oberoende tanke 1925–1952*. Möklinta: Gidlunds förlag.

Anmälan av Bo Sandelin

Nationalekonomen och ekonomihistorikern Eli Filip Heckscher levde mellan 1879 och 1952. Vid ett minnessymposium på Handelshögskolan i Stockholm femtio år efter hans död berättade sonsonen Einar Heckscher om en händelse som inträffade då han (Einar) troligen var i fyra- femårsåldern. Han var ensam med farfar Eli i dennes arbetsrum. För att få ro att fortsätta arbeta sträckte sig Eli efter något som Einar kunde sysselsätta sig med. Det blev en revolver som han brukade ha liggande på skrivbordet. Men han hade glömt att den var laddad, och när Einar pillade på avtryckaren gick ett skott av. Eli tittar förvånad på Einar och säger: "Nå Einar, jag tror det är bäst du går och leker med farmor en stund" (Heckscher 2006: 485).

En sådan episod, där koncentrationen på arbetet prioriteras före allt annat, går väl i linje med den bild av Heckscher som man får av Ylva Hasselbergs mäktiga Heckscherbiografi som nu fullbordats. Första delen av *Vetenskapens karaktär: Eli F. Heckscher* kom 2021 och omfattar åren 1879–1924. Nu har även andra delen utkommit och täcker perioden 1925–1952. Detta är naturligtvis inte den första studien av Heckscher, men det är det mest omfattande och mest ambitiösa verket, sammanlagt över 700 sidor.

Hasselberg skriver att syftet "är att bearbeta vissa teman relaterade till modernitet och det moderna, och samtidigt förhålla det enskilda livet till dessa teman" (Del 1: 14). Det överordnade syftet är "en existentiell biografi, en biografi över människan Eli Heckscher, inte endast en katalog över hans professionella verksamhet" (1: 15).

Ett jämförelseobjekt som ligger nära till hands är Torsten Gårdlunds (1956) prisade och i flera upplagor utgivna biografi över bildstormaren och nationalekonomen Knut Wicksell (1851–1926). Ansatserna är likartade, men Hasselberg har arbetet med ett större utrymme. Därför har hon kunnat vara mindre sparsmakad när det gäller vad och hur mycket som ska tas upp om olika intressanta men kanske inte helt centrala personer och företeelser.

Biografier är vanligen mer eller mindre kronologiskt upplagda. Det gäller även denna, men första kapitlet i del 1 ägnas åt en principiell diskussion om relationen mellan författaren av en biografi och den biograferade. Heckscher

var ofta "benägen att inte hålla med" andra inom vetenskapen, och Hasselberg förklarar att "sådan är jag också. Och därmed handlar den här boken om mina livsvillkor" (1: 11). Detta torde förklara kapitelrubriken "Spegeln".

Eli Heckscher föddes i Stockholm som första barnet till Rosa och Isidor Heckscher, han med danskt medborgarskap. Familjen ingick i "ett tätt knutet nätverk av släktingar, alla tillhöriga den svensk-dansk-tyska judiska bürgerligheten" (1: 33). Banden mellan Rosa och Eli blev extremt starka, och all brevväxling mellan dem är en viktig kunskapskälla för Hasselberg. Rosa blev svartsjuk när Eli förlovade sig och strax därefter gifte sig med Ebba Westerberg.

Eli tog studenten redan som sjuttonåring och började studera statsvetenskap i Uppsala vårterminen 1897. Höstterminen gick han över till historia för Harald Hjärne och kom in i ett sällskap som hyste anglofila tendenser. Han tänkte att nationalekonomi skulle komplettera historia och började 1901 studera ämnet för David Davidson, som dock inte uppfattades som särskilt inspirerande. I december 1903 fick Heckscher en licavhandling godkänd om produktplaket, som brukar ses som en svensk variant av den brittiska navigationsakten. Fröet var sått till det som långt senare, efter flera avbrott i skrivandet, skulle bli Heckschers internationellt mest uppmärksammade bok, *Merkantilismen* (1931).¹

Svårigheter med merkantilismprojektet ledde till att han som ett tänkt pausprojekt åtog sig ett beställningsarbete åt Kungliga Järnvägsstyrelsen "med en 'nationalekonomisk historik' över järnvägarnas faktiska inverkan på den svenska ekonomin" (1: 68). Det var ett empiriskt projekt med mycket resande och många intervjuer med olika nyttjare av järnvägen.

Resultatet redovisades i boken *Till belysning af järnvägarnas betydelse för Sveriges ekonomiska utveckling*, som också blev Heckschers doktorsavhandling som han försvarade i Uppsala 17 maj 1907. Hasselberg menar att avhandlingen "blev ett expresseståg mot vetenskaplig mognad och självständighet" och att Heckscher nu "i någon mån blev samhällsvetare" (1: 75).

Den svårförlösta *Merkantilismen* må vara Heckschers internationellt mest kända bok med upplagor på svenska, tyska, engelska, italienska och spanska, men i omfattning överflyglas den av flerbandsverket *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa* (1935–1949) som är på sammanlagt nästan 2000 sidor. En intressant detalj är att Heckscher dikterade båda verken för sin sekreterare – talspråket är alltså grunden – vilket Hasselberg menar har bidragit till längden.

Ekonomisk historia fanns inte som ett formellt eget universitetsämne, men Hasselberg utreder omsorgsfullt hur Heckscher, som var intresserad av sociala frågor, tidigt grubblade och skrev om relationen mellan ekonomi och historia.

1 Men vanligaste omnämmandet av Heckschers namn i internationella sammanhang är nog i samband med Heckscher-Ohlin-teorin för internationell handel.

Men när han 1909 blev professor vid den nygrundade Handelshögskolan i Stockholm var det i nationalekonomi med statistik.

År 1929 blev rektoratet vid Handelshögskolan ledigt. Heckscher ansåg att han borde bli ny innehavare. Men han var osmidig i relationerna till andra, och kollegerna ville inte ha honom. Det slutade med att han fick en forskarprofessur vid ett nyinrättat ekonomisk-historiskt institut, uppenbarligen en bra lösning för alla parter. Bertil Ohlin efterträdde honom på den gamla professuren.

Heckscher arbetade mer och åt mindre än vad som var bra för hälsan. Liksom hans generationskolleger nöjde han sig inte med akademisk undervisning och forskning. Han deltog flitigt i den offentliga debatten och skrev bland annat omkring 300 artiklar i *Dagens Nyheter*. Han höll också gärna radioföredrag.

Heckscher var som ung konservativ men senare liberal, och vilka nyanser det rörde sig om har före Hasselberg diskuterats av bland andra Rolf Henriksson (1991) och Benny Carlsson (2006). Han uttryckte tidigt sympati för fackföreningar och såg kollektivavtal som ”en oavvislig nödvändighet från alla synpunkter” (1: 145). På 1930–1940-talen kom han att bli ”planhushållningsmotståndets ledande ideolog” (2: 235).

Heckscher satt också i tidskrävande kommittéer, kommissioner och utredningar, bland annat Krigsberedskapskommissionen 1915–1918 och den stora arbetslöshetsutredningen som pågick 1927–1934 och som engagerade bland andra Gösta Bagge, Ernst Wigforss, Bertil Ohlin och Dag Hammarskjöld. Upp-tagenheten drev honom till ett extremt levnadssätt.

”Han tar för vana att hushålla med tiden på ett sätt som kan förefalla trubbigt och rationalistiskt. Han går utomhus utan kläder – även på vintern – för att inte bli stoppad på gatan av bekanta. Han ... tycker inte om fester, eftersom de rubbar hans rytm och tvingar honom bort från de tankegångar som selsätter honom ... Han arbetar från kl. 6 på morgnarna, och har svårt att vila även när han är sjuk” (1: 240). Men han tog sig ändå tid att på den obefintliga ”fritiden” lektörläsa deckare åt Norstedt! I sanning en märklig man.

I verk av den här omfattningen är det ofrånkomligt att det finns en och annan detalj som inte verkar helt övertygande. Den som t.ex. jobbat med Knut Wicksells eller Irving Fishers kapitalteori har svårt att förstå innebörden i att ”marginalismen innebar att nationalekonomi som ämne avtemporaliserades” (2: 136).

Det står i anslutning till presentationen av den tidige neoklassikern Leon Walras (1834–1910) allmänna jämviktsteori att det ”är nu ekvationer blir det huvudsakliga redskapet för ekonomiskt tänkande och ekvationer kan inte hantera varken förändring eller kausalsamband” (1: 102). Men det finns ju t.ex. neoklassisk tillväxtteori. Man må gilla den eller ogilla den, den har sina begränsningar, men den finns, och den uttrycker som i t.ex. Solows (1956) pionjärmodell både förändringar och kausalsamband med ekvationer. I andra

neoklassiska modeller bestående av ekvationssystem fångas förändringar med komparativ statik.²

I länder som hade guldmyntfot, som Sverige hade i slutet av 1800- och början av 1900-talet, var centralbanken skyldig att vid anfordran lösa in sedlar mot guld, vilket sågs innebära ”att all valuta i de anslutna länderna motsvarades av guldreserven. För att kunna trycka nya sedlar som var inlösliga måste ett land äga motsvarande kvantitet guld” (2: 91)

Om detta vore korrekt skulle det betyda att det krävdes 100 procents guld-täckning av sedlarna. Men det var inte fallet. Det behövdes inte eftersom man inte förväntade att alla skulle komma med sina sedlar för att få dem inlösta mot guld. Jonung (1984) beräknar t.ex. den faktiska guldtäckningen i Sverige till 44 procent i genomsnitt under åren 1899–1912.³

Som helhet är Hasselbergs biografi ett imponerande verk på flera plan. I dessa tider när artikellängden tenderar att vara standard är det upplyftande med en text där författaren tar sig det utrymme som en ordentlig behandling kräver. Det ger möjlighet till en inblick i djupet, en granskning av det psykologiska spelet bakom det direkt synliga. Spänningar mellan Cassel, Heckscher, Ohlin och andra hör till sådant som belyses ingående och som ökar förståelsen för det synliga skeendet. Att under många år låta sig uppslukas så av studieföremålet som Hasselberg gör har resulterat i en biografi där i stort sett inget tycks saknas men bara några smakprov kan redovisas i en anmälan.

Referenser

- Carlson, Benny, 2006. ”When Heckscher Changed Direction: From Social Conservatism to Economic Liberalism”, s. 505–523 i Findlay, Ronald, Henriksson, Rolf G.H., Lindgren, Håkan & Lundahl, Mats (red.), *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Gårdlund, Torsten, 1956. *Knut Wicksell: rebell i Det nya riket*. Stockholm: Bonniers.
- Heckscher, Einar m.fl., 2006. ”A Portrait of Our Grandfather”, s. 481–492 i Findlay, Ronald, Henriksson, Rolf G.H., Lindgren, Håkan & Lundahl, Mats (red.), *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Henriksson, Rolf, 1991. ”Eli Heckscher: the economic historian as economist”, s. 141–167 i Sandelin, Bo (red.), *The History of Swedish Economic Thought*. London: Routledge.

2 Ett ovanligt renodlat exempel på denna ansats är Bo Söderstens (1964) doktorsavhandling *A Study of Economic Growth and International Trade*. Analysen baseras på en allmän jämviktsmodell med elva ekvationer och elva endogena variabler samt en tidsvariabel. Ekvationssystemet differentieras för att få fram effekten på de endogena variablerna av olika typer av tillväxt. Tillväxten är här förklarande, inte förklarad.

3 Sedelutgivningsrätten beräknades enligt en formel som ändrades några gånger under tiden med guldmyntfot. Inte hela sedelutgivningsrätten utnyttjades. Riksbankens sedlar i cirkulation utgjorde perioden 1899–1912 i genomsnitt 70 procent av sedelutgivningsrätten, vilket innebär att Riksbankens guldreserv motsvarade 70 procent av 44 procent, dvs. 31 procent av sedelutgivningsrätten

Jonung, Lars, 1984. "Swedish Experience under the Classical Gold Standard 1873–1914", s. 361 – 404 i Bordo, Michael & Schwartz, Anna (red.), *The Classical Gold Standard in Retrospective*. University of Chicago Press/National Bureau of Economic Research.

Solow, Robert, 1956. "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics* 70(1), s. 65–94.

Södersten, Bo, 1964. *A Study of Economic Growth and International Trade*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.